

זיכרון השואה במאה ה-21: זיכרון קולקטיבי דרך הזווית האישית

מאת אבנר שלו

העברת זיכרונות מדור לדור היוותה מאז ומתמיד חלק בלתי נפרד מן המסורת היהודית. הציווי לזכור ולספר לדורות הבאים את האירועים המכוננים בתולדות עמנו הוא חובה דתית המחזקת את האמונה ומייצרת מסורת. במשך 2,000 שנות גלות, יהודים סבלו מדיכוי, עלילות דם אלימות ופוגרומים רצחניים אשר הותירו אחריהם אלפי הרוגים ומספר רב של קהילות חרבות. קרבנות אלו הונצחו על ידי בני משפחותיהם, בעוד שקהילות שלמות הונצחו באופן ציבורי בתפילות ובאזכרות. בימי הביניים, כתגובה לאסונות שפקדו את העם היהודי, הוכנסו תפילות נוספת למחזור הסליחות, לתפילות יום הכיפורים ולקינוח. ואולם, הנצחת שמותיהם של הנספים נותרה באחריות המשפחה בלבד ואף תבנית לא הונחה להנצחת היחיד על ידי הקהילה כולה. על אף שהיהדות מעניקה חשיבות רבה לשמו של אדם, למעט מקרים נדירים, היו אלו האירועים אשר הונצחו – לא האנשים ושמותיהם. לאחר השואה, עמדה מסורת ההנצחה היהודית המקובלת בפני אתגר גדול. דפוסי הנצחה קיימים ומנהגי אבלות הועמדו למבחן בשל הממדים חסרי התקדים של האסון, ובשל עומק הטראומה והאירועים הייחודיים אשר ריסקו את מרקם היחסים בין היהודים ושאר העולם – אירועים אשר ערערו את ערכי היסוד של האנושות. אופיו הייחודי של רצח ההמונים העלה שאלות נוקבות לגבי טבע האדם. הצורך לזכור זעק לשמיים. באופן פרודקסלי, ההתעניינות בשואה גברה ככל שהתרחקו בזמן מן האירועים עצמם. התהליכים המורכבים של חילופי הדורות והשינויים היסודיים ביחס ובמודעות לנושא השואה מסביב לעולם הובילו להתמקדות הולכת וגוברת בשאלת גורלו של היחיד בשואה ובפן האנושי של הסיפור. דווקא המרחק בזמן חיזק בתוכנו את הצורך לנטוש הגדרות מופשטות ולא מוחשיות ולנסות להתקרב אל הנספים ולגעת בחייהם.

הנאצים ניסו לרצוח את כל היהודים ולהשמיד כל זכר מהם. עובדה זו השפיעה לא רק על ממדי ושיטת הרצח - היא גם העלתה צורך באופן חדש של הנצחה. לצד הצורך לתעד את האירוע עצמו, יד ושם הכיר כבר מראשיתו בחשיבות לאסוף ולרשום את שמות הנספים ולהנציח את זכרו של כל אחד ואחד מן הנספים. באמצעות דפי העד - טפסים מיוחדים המתעדים פרטים ביוגרפיים של הנספים - ובאמצעות סיפוריהם, אנו הופכים את המספר המופשט של שישה מיליון לזיכרון מוחשי, משהו שניתן להזדהות איתו, אפילו אם התרחקו בזמן ובמקום מן האירועים עצמם. מי היו אותם קרבנות? 60 שנה לאחר השואה הצלחנו כבר לזהות ולמחשב את שמותיהם של למעלה ממחצית מהיהודים שנרצחו בשואה. למעלה מ-3 מיליון שמות מופיעים במאגר המרכזי של שמות קרבנות השואה (www.yadvashem.org). המאגר הוא שער דרכו מתאפשר קשר אישי וקולקטיבי עם הקרבנות - מקום בו הם מונצחים כיחידים, אנשים פרטיים בעלי אופי ייחודי, כשרונות, חלומות ומאויים. המאגר הוא משימה מתמשכת: אוסף דפי העד ומיליוני השמות המופיעים במבחר גדול של מסמכים היסטוריים צריכים עדיין לעבור סריקה ומחשוב ולהשתלב בתוך נתוני המאגר. מוסדות תיעוד והנצחה אחרים סייעו למאמץ שלנו בכך שתרמו את הרשימות שלהם למאגר. לציבור הרחב יש תפקיד גורלי להבטיח ששמות סביו, הוריו, דודיו, ילדיו, קרוביו וחבריו יתועדו לנצח. עם חלוף הזמן, חשוב מתמיד להצטרף אל המאמץ הכביר לשחזר את שמותיהם של כל אחד מהנספים. הצטרפו אלינו במילוי משימה חיונית זו עבור העם היהודי בפרט והאנושות בכלל. הטוטאליות והזוועותיות של החורבן אותו המיטו הגרמנים הנאצים משתקפים במשימה המורכבת של הצלת שמותיהם של שישה מיליון יחידים. חובה עלינו לעשות כל מאמץ למען מטרה זו. ואולם, הזמן אינו לצדנו, זהו מרוץ כנגדו. עלינו לאסוף כמה שיותר שמות בטרם הדור שזוכר אותם לא יהיה עמנו עוד. יחדיו, נוכל להמיר את הזיכרון הקולקטיבי שלנו לזיכרון אישי ועל ידי הזדהות עם היחיד נוכל להרהר באובדן שלנו כעם. בעשותנו כן, נחבר מחדש את החוליה השבורה בשרשרת המחברת אותנו עם עברנו ונעצב את זהותנו בעבור עתידנו.

אבנר שלו הוא יו"ר הנהלת יד ושם